

ANNA NIEPYTALSKA-OSIECKA: *SOCJOLEKT POLSKICH ALPINISTÓW. ANALIZA LEKSYKALNO-SEMANTYCZNA SŁOWNICTWA*, Libron, Kraków 2014, ss. 286.

Polska literatura socjolingwistyczna wzbogacona została o cenną monografię Anny Niepytalskiej-Osieckiej pt. *Socjolekt polskich alpinistów. Analiza leksykalno-semantyczna słownictwa*, będącą pierwszym całościowym opracowaniem słownictwa funkcjonującego wśród polskich alpinistów. Samo pojęcie *alpinizmu* może mieć w języku polskim węższy lub szerszy zakres znaczeniowy. W sensie najbardziej dosłownym jest to wspinaczka górską uprawiana w Alpach. W potocznym znaczeniu — jest to każda wspinaczka górską, mająca miejsce nie tylko w samych Alpach. W najszerszym znaczeniu *alpinizm* uznawany jest za dziedzinę sportu, obejmującą w zasadzie każdy rodzaj wspinaczki wymagający pewnego przygotowania specjalistycznego: wspinaczkę wysokogórską, wspinaczkę sportową, alpinizm jaskiniowy, narciarstwo wysokogórskie. Także *taternictwo*, chociaż związane z masywem Tatr, miało pierwotnie uniwersalny charakter, ale obecnie w tym najszerszym znaczeniu zostało zdominowane przez nazwę *alpinizm*. Jak pokazują badania, termin *alpinizm* jest także powszechnie zrozumiały w innych językach, ale najczęściej jednak związany tylko z samymi Alpami, a wspinaczka górską opisywana jest ogólnym określeniem, tłumaczonym jako *chodzenie po górach*. Anna Niepytalska-Osiecka w swojej pracy nie ogranicza terminu *alpinizmu* tylko do wspinaczki wysokogórskiej, lecz rozumie go szeroko, jako zespół dyscyplin obejmujący wszelką działalność wspinaczkową w górach wysokich (*taternictwo*, *himalaizm* itp.) oraz w terenie jaskiniowym i skalnym, przy użyciu specjalistycznego sprzętu. Środowisko alpinistów przedstawione w pracy obejmuje zatem trzy grupy osób: wspinających się w terenie wysokogórskim, eksplorujących jaskinie, czyli tzw. grotolazów, oraz wspinaczy skalnych.

Autorka, omawiając historię polskiego alpinizmu i jego socjolektu, wyróżniła kilka etapów rozwoju tego środowiska i sposobu komunikacji jego członków. Początki *taternictwa*, a także kształtowanie się środowiska i jego słownictwa przypadają na przełom XIX i XX wieku. Pierwszymi *taternikami* byli zwykle ludzie związani z nauką i literaci. Swoje wspomnienia z wypraw wraz z nazwami *taternickimi* zamieszczali głównie w czasopiśmie „*Taternik*”. Jak pisze Anna Niepytalska-Osiecka, w pierwszym etapie rozwoju socjolektu alpinistycznego nazwy potrzebne do określania realiów wspinania się przejmowane były z gwary podhalańskiej, np. *krzesanica*, *koliba*, słownictwa geologicznego i geograficznego, np. *zerwa*, a także z języka niemieckiego, np. *alpensztok*. Większość słownictwa z pierwszego okresu *taternictwa* pozostało w języku alpinistów do czasów współczesnych. Jednak jak pokazują badania autorki, jednostki te używane są głównie przez starsze pokolenia wspinaczy, a młodszy alpinizm zna już tylko bier-

nie tę warstwę słownictwa. Kolejny etap rozwoju środowiska alpinistycznego i jego socjolektu przypada na lata 50. i 60. XX wieku. Wśród polskich wspinaczy następuje zainteresowanie światowym himalaizmem oraz pojawia się coraz więcej określeń alpinistycznych, np. *atak szczytowy*, *poręczówka*, *wysokogórca*. Autorka zauważa, że na prasę alpinistyczną w tym okresie wpływ miał także język realnego socjalizmu, co przejawiało się m.in. w artykułach o alpinizmie radzieckim, ludowym taternictwie jako prawdziwie socjalistycznym sporcie oraz alpinadach organizowanych w ZSRR. Lata 70. i 80. to okres dynamicznego rozwoju polskiego alpinizmu, licznych ekspedycji wysokogórskich oraz sukcesów odnoszonych przez polskich alpinistów podczas wypraw himalajskich. Prasa alpinistyczna z tego okresu zawiera liczne teksty opisujące wyprawy obfitujące w słownictwo charakterystyczne dla tego środowiska, m.in. *klimek*, *nogi słonia*, *taborisko*. Według Anny Niepytańskiej-Osieckiej jest to etap pełnego ukształtowania się socjolektu alpinistycznego. Od lat 90. XX wieku trwa najnowszy okres rozwoju środowiska i socjolektu alpinistycznego. Dużą popularnością cieszy się głównie wspinaczka skalna, co wpływa szczególnie na rozwój słownictwa tej grupy. Wśród najnowszych jednostek leksykalnych socjolektu alpinistycznego autorka dostrzega charakterystyczną tendencję do tworzenia nowych nazw z zapożyczeń z języka angielskiego, np. *fleszować*, *free solo*, *przebulderować*.

Materiał leksykalny zebrany i opisany w pracy *Socjolekt polskich alpinistów. Analiza leksykalno-semantyczna słownictwa* dotyczy ponadstuletniego okresu i pochodzi z różnego typu źródeł, m.in. prasy taternickiej, literatury wysokogórskiej i przewodników. W gromadzeniu najnowszego słownictwa pomocne były strony internetowe klubów górskich, forów alpinistycznych oraz sklepów ze sprzętem wspinaczkowym. Warto podkreślić jeszcze jedną bardzo ważną metodę gromadzenia danych, jaką wykorzystowała autorka — obserwacja uczestnicząca i zbieranie tekstów mówionych podczas wypraw wspinaczkowych.

Praca składa się z dwóch części. Część I (s. 1–163) jest analizą formalno-semantyczną poszczególnych typów słownictwa alpinistycznego. Część II (s. 167–286) stanowi słownik leksyki alpinistycznej.

W części pierwszej jest 12 rozdziałów, z których cztery pierwsze (s. 1–45) mają charakter wprowadzający na temat problematyki i celów opracowania, dotychczasowych badań nad socjalnymi wariantami polszczyzny, historii i etapów rozwoju alpinizmu w Polsce oraz charakterystyki podstawy materiałowej. W polskich badaniach typologii odmian językowych napotykamy na różne sposoby ujęcia tego zagadnienia oraz pewne rozbieżności metodologiczne i merytoryczne. Autorka jako podstawę teoretyczną w tej pracy przyjęła ujęcia Aleksandra Wilkonia i Stanisława Grabiasa. Za tymi uczonymi pojęcie socjolektu rozumie jako odmianę językową związaną z istnieniem trwałej grupy społecznej, połączonej jakimś rodzajem więzi. O istnieniu socjolektu (w tym wypadku alpinistycznego) decydują następujące czynniki: istnienie środowiska powiązanego silnymi więziami wewnątrzgrupowymi (pasja wspinania), stabilność grupy (osoby wykształcone, ewentualnie studiujące lub uczące się), poczucie odrębności grupy (duma z przynależności do alpinistów), ciągłość tradycji (tradycja taternicka), często-

tliwość kontaktów członków środowiska wykraczających poza sferę zawodową (kontakty towarzyskie).

Socjalna odmiana polszczyzny składa się z dwóch zasadniczych warstw słownictwa: utożsamiającej (mającej to samo znaczenie co w języku ogólnym) i wyróżniającej (mającej inne znaczenie niż w języku ogólnym). Analizie formalno-semantycznej została poddana warstwa wyróżniająca słownictwa socjolektu alpinistycznego. Warstwa utożsamiająca nie została włączona do opisu. Anna Niepytalska-Osiecka wyróżnia w socjolekcie alpinistycznym dwie zasadnicze grupy słownictwa: 1) utworzone w samym środowisku alpinistów (neologizmy słowotwórcze, frazeologia), nazwane w pracy leksyką własną, 2) zaczerpnięte z innych socjolektów, gwar, odmian polszczyzny (zapożyczenia wewnętrzne, neosemantyzmy, głównie z języka ogólnego) i języków obcych (zapożyczenia zewnętrzne), nazwane leksyką pożyczoną. Zróżnicowanie warstw leksykalnych socjolektu alpinistycznego związane z wewnętrznym podziałem środowiska (wspinaczka wysokogórska, skałkowa i jaskiniowa) autorka przedstawiła w piątym rozdziale (s. 47–59). Neologizmy, frazeologia, neosemantyzmy oraz zapożyczenia zostały szczegółowo omówione w czterech kolejnych rozdziałach (s. 61–126). Zjawiskom polisemii, homonimii oraz synonimii w socjolekcie polskich alpinistów poświęcony jest rozdział dziesiąty (s. 127–141). W rozdziale jedenastym autorka omawia ekspresywność elementów socjolektu alpinistycznego (s. 143–148).

Spośród zebranych ponad 700 jednostek leksykalnych występujących w socjolekcie alpinistycznym najliczniejszą grupę stanowią neologizmy słowotwórcze. Formacje zostały utworzone na bazie rodzimych morfemów lub zaadaptowanych zapożyczeń obcych. Alpinistyczne neologizmy autorka dzieli na dwie grupy: 1) derywaty utworzone od jednej podstawy słowotwórczej, 2) derywaty utworzone od dwóch podstaw słowotwórczych. Przy każdym derywacie podana jest podstawa słowotwórcza. W pierwszej grupie wyróżnia neologizmy będące wynikiem derywacji sufiksальной, np. *dziabka*, *graniówka*, *zawalisko*, prefiksальной, np. *miniprzewieszka*, *przymagnejzować*, *reporeczować*, paradygmatycznej, np. *bulować*, *reporecz*, *wspin*, ujemnej, np. *dziaba*, *stan*, *trek*, i uniwersalizacji, np. *klasyk*, *pyłówka*, *topo*. W drugiej grupie neologizmów są omówione złożenia, np. *lodospad*, *skaloplan*, i zrosty, np. *hakmen*, *stoprolka*. Neologizmy słowotwórcze są stosunkowo nowe. Większość z nich została utworzona w drugiej połowie ubiegłego wieku. Zdecydowana większość neologizmów to słownictwo nieoficjalne, nacechowane ekspresywnie i stylistycznie. Część nowych form należy do słownictwa oficjalnego, pełnią funkcję nominatywną. Utworzone struktury powstały w zgodzie z regułami polskiego systemu słowotwórczego. Duży udział neologizmów oraz ich poprawność tworzenia w socjolekcie alpinistycznym są, zdaniem Anny Niepytalskiej-Osieckiej, rezultatem dużej kreatywności i świadomości językowej tego środowiska.

Drugą znaczącą grupę jednostek leksykalnych, jaką wyodrębniła autorka opracowania, są neosemantyzmy, czyli wyrazy z języka ogólnego występujące w środowisku alpinistów w nowym znaczeniu. Zmiany znaczeniowe, jakie zaszły po przeniesieniu tych jednostek z polszczyzny ogólnej do socjolektu, są wynikiem różnych zabiegów, m.in.

podobieństwa i styczności znaczeń, zawężenia znaczenia, wykorzystania podobieństwa brzmieniowego. Jak wynika z opracowania, w socjolekcie alpinistycznym najliczniej występują neosemantyzmy, które powstały w wyniku podobieństwa znaczeń, np. *szable* ‘długie haki stosowane w terenie śnieżno-lodowym’, *tramwaj* ‘zespół wspinaczkowy połączony linami’.

W zbiorze frazeologizmów autorka zwraca uwagę na charakterystyczne jednostki implikujące wartościowanie, np. *dziecko paździerza* ‘wspinacz, który trenuje na sztucznej ścianie wspinaczkowej i nie bywa w skałach’ oraz neutralne określenia terminologiczne, np. *wspinaczka mikstowa* ‘wspinaczka polegająca na pokonywaniu dróg, które wymagają stosowania miejscami technik skalnych, a w innych miejscach lodowych’.

Dosyć liczną grupę w socjolekcie alpinistycznym stanowią także zapożyczenia z innych socjolektów, gwar i odmian polszczyzny. Nie jest to jednorodna grupa pod względem chronologicznym i funkcjonalnym. Jednostki zapożyczone z gwary podhalańskiej, ze słownictwa budowlanego, geograficznego i geologicznego stanowią najstarszą warstwę socjolektu. W większości jest to słownictwo oficjalne, pełniące funkcję nominatywną. Jednostki zapożyczone z socjolektu młodzieżowego, słownictwa sportowego oraz polszczyzny potocznej zostały przyswojone w drugiej połowie XX wieku.

Za osobliwe zjawisko Anna Niepytańska-Osiecka uważa fakt, że zapożyczenia z języków obcych stanowią najmniej liczną grupę słownictwa, pomimo tego, że środowisko ma częste kontakty z alpinistami zagranicznymi. Autorka podkreśla jednak, że wiele zapożyczeń obcych, które weszły do socjolektu, zadomowiły się na tyle, że stały się podstawami słowotwórczymi dla licznych derywatów. Zapożyczenia obce trafiały do socjolektu alpinistycznego na różnych etapach jego rozwoju.

Część druga książki zawiera starannie opracowany słownik leksyki alpinistycznej. Słownictwo zostało ujęte w trzech głównych grupach: 1) alpinistyczne leksemy, 2) alpinistyczne jednostki nieciągłe, 3) wyrazy i wyrażenia wymagające określonej reakcji odbiorcy, czyli komendy wspinaczkowe. Alpinistyczne jednostki nieciągłe zostały podzielone na zestawienia terminologiczne, swoiste frazeologizmy oraz sentencje. Hasła słownikowe zawierają informacje m.in. o wariantach pisowni danego wyrazu, wymowie i etymologii. Definicje artykułów hasłowych autorka konstruuje w taki sposób, aby wyrazy środowiskowe były objaśniane za pomocą wyrazów z języka ogólnego. W przypadku, gdy nie można uniknąć wyrazów środowiskowych, w obrębie definicji stosuje odsyłacze. Artykuły hasłowe ilustrowane są licznymi cytatami. Warto zwrócić uwagę na system kwalifikatorów, który autorka opracowała i zastosowała w hasłach słownikowych. Kwalifikatory dostarczają informacji na temat zróżnicowania słownictwa funkcjonującego w różnych grupach alpinistów oraz pochodzącego z innych socjolektów i odmian polszczyzny. Czytelnik znajduje także informacje o zróżnicowaniu ekspresywnym i stylistycznym jednostek leksykalnych.

Opracowanie zawiera bibliografię tekstów źródłowych oraz opracowań i słowników. Do pracy dołączone jest także krótkie streszczenie w języku angielskim.

Autorka za cel omawianego opracowania przyjęła opisanie wszystkich warstw, grup i form słownictwa w środowisku polskich alpinistów. Trzeba przyznać, że sprostała te-

mu zadaniu bardzo dobrze, dokonując gruntownej analizy poszczególnych warstw socjolektu alpinistycznego: neologizmów słowotwórczych, środowiskowej frazeologii, neosemantyzmów oraz relacji semantycznych występujących pomiędzy alpinistycznymi leksemami. Recenzowana praca została wykonana rzetelnie pod względem filologicznym oraz redakcyjnym. Za jeden z głównych walorów opracowania Anny Niepytalskiej-Osieckiej uważam obserwację żywego języka alpinistów i zgromadzenie tekstów mówionych podczas wypraw wspinaczkowych, co w przypadku opracowania socjolektu ma istotne znaczenie.

Helena Grochola-Szczepanek
Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków

Socjolingwistyka jest rocznikiem poświęconym problematyce z pogranicza językoznawstwa i innych dyscyplin humanistycznych, przede wszystkim socjologii, antropologii kultury, literaturoznawstwa i politologii. W tematyce pisma mieści się szerokie spektrum zagadnień interdyscyplinarnych: m.in.: rozwój języka z perspektywy społecznej, kulturowej i politycznej, miejsce socjolingwistyki i socjologii języka wśród innych dyscyplin, dyskurs jako praktyka językowa i społeczna, metodologia badań socjolingwistycznych, sytuacja i status języków, mniejszości narodowych i etnicznych, polityka językowa, wielojęzyczność, socjolekty, idiolekty, język miasta i wsi, rejestry i style języka oraz literatury. Na łamach czasopisma drukowane są także recenzje i sprawozdania.

Szczegółowe informacje dostępne są online:
www.socjolingwistyka.ijp-pan.krakow.pl

Kontakt:

SOCJOLINGWISTYKA

Instytut Języka Polskiego PAN

al. Mickiewicza 31

31-120 Kraków

tel.: +48 12 6325692, 6329241 wew. 325

e-mail: socjolingwistyka@ijp-pan.krakow.pl

Socjolingwistyka is an yearbook dedicated to the issues at the interface between linguistics and other disciplines with the humanities and social sciences, especially sociology, cultural anthropology, literary studies and political science. It covers wide range of interdisciplinary issues, such as: the development of language from the social, cultural and political perspective; position of sociolinguistics and language sociology among other disciplines; discourse as language and social practice, sociolinguistics' research methodology; situation and status of languages, national and ethnic minorities, language policy, multilingualism; sociolects, idiolects, language in urban and rural environment; registers and styles of language and literature. The journal also publishes reviews and reports.

Detailed information is available online:
www.socjolingwistyka.ijp-pan.krakow.pl

Contact:

SOCJOLINGWISTYKA

Instytut Języka Polskiego PAN

al. Mickiewicza 31

31-120 Kraków

tel.: +48 12 6325692, 6329241 ext. 325

e-mail: socjolingwistyka@ijp-pan.krakow.pl